

EWALUACJA ROSYJSKIEGO ODDZIAŁYWANIA NA ŁOTWIE

EVALUATION OF THE RUSSIAN IMPACT ON LATVIA

Krzysztof SZWARC

Wojskowa Akademia Techniczna im. Jarosława Dąbrowskiego

Abstrakt. Utrata formalnego wpływu na państwa międzymorza to obiektywnie jedna z największych porażek rosyjskiej polityki zagranicznej, a formułowane przez liderów politycznych i intelektualnych opinie potwierdzają to stwierdzenie. Z przeprowadzonych badań wynika, że państwo to dąży do ponownego wzmocnienia swojej obecności i wpływów w tym regionie świata, wykorzystując do tego różne instrumenty oddziaływania. Celem artykułu jest identyfikacja instrumentów oddziaływania Federacji Rosyjskiej na Republikę Łotewską oraz ich ocena. Zaproponowano również rekomendacje dotyczące ograniczania ryzyka negatywnego oddziaływania ze strony tego państwa.

Abstract. The loss of formal influence on Intermarium states is objectively one of the most significant failures of Russian foreign policy, and the opinions formulated by political and intellectual leaders confirm this statement. The conducted research shows that the country aims to strengthen its presence and influence in this region of the world again, using various instruments of influence. The article aims to identify the instruments of the Russian Federation's influence on the Republic of Latvia and evaluate them. Recommendations for limiting the risk of negative influence from this state were also proposed.

Słowa kluczowe: Republika Łotewska, Federacja Rosyjska, geopolityka, instrument nacisku.

Keywords: Latvia, Russian Federation, geopolitics, pressure instrument.

Wstęp

Naturalnym działaniem mocarstwa regionalnego (Białoskórski, Kiczma, Sułek 2019) jest dążenie do zwiększania swoich wpływów, a w efekcie zdolności oddziaływania na świecie. Dążenie to jest tym mocniej widoczne w przypadku państw, które swoją pozycję utraciły.

Próba odtworzenia dawnej pozycji Federacji Rosyjskiej (FR) stanowi poważne zagrożenie dla integralności terytorialnej, suwerenności i możliwości rozwoju państw Europy Środkowo-Wschodniej i Wschodniej. Walka o światowy pokój, ochrona ludności innego państwa przed skutkami wcześniej wywołanej wojny czy nieadekwatny do stanu gospodarki rozwój potencjału militarnego, to dobrze znane cechy funkcjonowania porewolucyjnej Rosji, które mogą prowadzić do eskalacji napięcia w rejonie morza Bałtyckiego. Zaangażowanie rosyjskie w wydarzenia w Estonii (2007), Gruzji (2008) oraz na Bliskim Wschodzie (od 2011 r.) i Ukrainie (2014), próba wpływania na wyniki wyborów, demonstracyjne ćwiczenia wojskowe (Petersen, Myers 2018, s. 93-116), a także próba inkorporacji Białorusi pokazuje, że nie jest to tylko hipotetyczny scenariusz, ale realne zagrożenie, wymagające skoordynowanych działań ze strony NATO oraz UE, a także realnej chęci budowy odporności wśród zagrożonych państw.

Celem rozdziału jest identyfikacja instrumentów oddziaływania Federacji Rosyjskiej na Republikę Łotewską oraz ich ewaluacja. Na podstawie przeprowadzonych wstępnych badań sformułowano hipotezę, że Federacja Rosyjska posiada wiele instrumentów oddziaływania na państwa bałtyckie oraz wykorzystuje je do realizacji celów własnej polityki zagranicznej.

Ujęcie problemu w literaturze

Ocena relacji pomiędzy FR i Łotwą, to złożone zagadnienie badawcze, wymagające uwzględnienia różnych uwarunkowań. Po pierwsze, chcąc obiektywnie przedstawić możliwość oddziaływania wymienionych państw, dokonano analizy uwarunkowań historyczno-socjologicznych, dotyczących łotewskiej walki o niepodległość, relacji z państwami sąsiednimi, kolejnych okupacji, wyłaniania w tym czasie agentury oraz mniejszości, a także kształtowania aktualnej struktury społecznej tego państwa (Berg, Ehin 2009), (Chodakiewicz 2017), (Prusin 2010), (Muižnieks 2011), (Cheskin 2013a). Dostrzega się przy tym wyraźną sprzeczność pomiędzy mesjanistyczną interpretacją roli Rosji jako wyzwoliciela z rąk, najpierw klasowego ucisku, a później faszystowskiego najeźdźcy, a rolą okupanta, w percepcji etnicznych Łotyszów (Golubeva 2011).

Istnienie dużej grupy etnicznej pochodzenia rosyjskiego na terytorium Łotwy, w zgodnej ocenie stanowi przesłankę do interpretowania tej populacji jako istotnego środka wywierania wpływu. W tym kontekście analizie poddano opracowania dotyczące oceny stopnia integracji i asymilacji, przywiązania do nowej kultury (w tym symboli narodowych), preferencji politycznych, wpływu na gospodarkę, stopnia infiltracji przez rosyjskie służby specjalne, przestępczości zorganizowanej oraz aktywnego uczestnictwa w realizacji rosyjskiej polityki wobec rodaków poza granicami (ang. Compatriot policy) (Ozolins 2016), (Cheskin 2013a), (Cheskin 2015), (Cheskin, Kachuyevski 2019), (Rodins 2005), (Muižnieks 2006), (Kolenovs 2019), (Kreuzer, Pettai 2003).

Pierwotnie restrykcyjne uregulowania nadawania obywatelstwa, będące następstwem odcinania się oraz ograniczania możliwości wpływu niedawnego okupanta, stanowiły zresztą przesłankę do wywierania wpływu za pośrednictwem organizacji międzynarodowych, a w efekcie liberalizacji prawa (Cheskin 2013b). Próba odcięcia od niedawnej przeszłości, przy jednoczesnym zachowaniu ciągłości z okresem międzywojennym miały wpływ na dokonywane przez parlament wyboru prezydentów, którym często towarzyszyły zarzuty o agenturalną przeszłość oraz związki z oligarchami (Chodakiewicz 2017).

Polityka to według Conley'a i in. (Conley et al. 2016) oprócz gospodarki podstawowe narzędzie rosyjskiego wpływu. Pod tym względem częste zmiany rządu oraz silna pozycja prorosyjskiej partii Harmonia, deklarującej dotychczas formalną współpracę z największą partią w Rosji (Jedna Rosja), już dzisiaj może wzbudzać uzasadnione obawy. Pomimo że według (Bikovs, Bruge, Spruds 2018) poparcie dla tej partii zadeklarowało ok. 5% etnicznych Łotyszy, to podział pozostałego elektoratu dał Harmonii kolejne zwycięstwo. O ile na poziomie krajowym partia ta dotychczas nie była w stanie sformułować koalicji, to w wyborach municypalnych odnosi istotne sukcesy, czego przykładem jest piastowanie funkcji mera w stołecznej Rydze.

Innym istotnym środkiem wywierania wpływu na bezpieczeństwo Łotwy jest cała gama instrumentów ekonomicznych. W tym kontekście skupiono się przede wszystkim na zagadnieniach: bezpieczeństwa infrastruktury krytycznej, a także moderowania przepływów (import, eksport, tranzyt) zwłaszcza surowców energetycznych oraz inwestycji zagranicznych dokonywanych bezpośrednio lub pośrednio (zwłaszcza za pośrednictwem kontrolowanych spółek zlokalizowanych na Malcie i Cyprze) (Grigas 2012), (Grigas 2013), (Conley 2016), (Shentov, Stefanov, Vladimirov 2019), (Balmaceda 2008). Analizie poddano również prezentowane w literaturze metody oceny bezpieczeństwa energetycznego (Česnakas, Jakštaitė 2016), (Musteata 2013), (Hu, Ge 2014), (Le Coq, Paltseva 2009).

Przedmiotem analizy jest również wpływ na bezpieczeństwo kulturowe. Uwzględniono tutaj strukturę rynku medialnego (prasa, radio, telewizja), współczesne formy komunikacji (np. portale społecznościowe), umiejętności posługiwania się językiem rosyjskim oraz tendencje związane z jego nauką, a także wpływ wyznawanej religii (Rislakki 2008), (Chodakiewicz 2017), (Berzina 2018), (Rožukalne 2012), (Grigas 2012), (Rožukalne 2016), (Schmid 2008).

Metodyka badań

W badaniu zaadaptowano standardowe (ISO 2018) podejście do oceny ryzyka. Zatem w pierwszej fazie dokonano ustalenia kontekstu funkcjonowania państwa, w tym jego struktury społecznej i politycznej, legitymizacji władzy, struktury własnościowej głównych działów gospodarki (energia, łączność, finanse, IT, chemiczny, transport, żywność) i inwestycji zagranicznych, bilansu handlowego, systemu edukacji i umiejętności językowe, nadawania obywatelstwa, udziału w organizacjach międzynarodowych i lobby.

W drugiej fazie dokonano identyfikacji instrumentów oddziaływania: które na podstawie studiów literaturowych podzielono na trzy główne dziedziny (tab. 1): a) ekonomiczną, b) polityczną (w tym militarną) oraz c) kulturową. Uznano, że czynniki historyczne i socjologiczne wpływają na wszystkie wymienione dziedziny.

Tabela 1. Instrumenty oddziaływania Federacji Rosyjskiej na Łotwę

Dziedzina	Instrumenty oddziaływania
Ekonomiczna	E1: Ograniczenie bezpośrednich inwestycji na Łotwie E2: Ograniczenie eksportu gazu na Łotwę E3: Embargo na import towarów z Łotwy E4: Destabilizacja sektora bankowego E5: Ograniczenie tranzytu przez Łotwę
Polityczna	P1: Wykorzystanie wpływu prorosyjskich partii na Łotwie P2: Działania hybrydowe P3: Wykorzystanie lobby w organizacjach międzynarodowych P4: Realizacja polityki ochrony rodaków (compatriot policy)
Kulturowa	C1: Propaganda za pomocą mediów C2: Język C3: Nauka i edukacja

Źródło: Opracowanie własne

Następnie dokonano analizy instrumentów oddziaływania z uwzględnieniem kryteriów podatności, potencjalnych negatywnych skutków lub częstości wystąpienia. Do analizy instrumentów oddziaływania (tab. 1) wykorzystano następujące wskaźniki, analizy i opracowania:

- Ekonomiczne: Risky External Energy Supply (REES) index (Musteata 2013), (Le Coq, Paltseva 2009); Import Dependency Index (European Commission 2013, s. 53); Political Risk Index (PRS 2014); Worldwide Governance Indicators (THB), Trade, export, import of goods and services (% of GDP), financial stability and risk indicators (Latvijas Banka 2019); przeciętne wydatki turystów na Łotwie według kraju pochodzenia (CSB 2019); Indicators of foreign affiliates in Latvia by controlling countries (CSB 2017); Foreign overnight travellers: purpose of trip by country of residence (%) (CSB 2019).
- Polityczne: wyniki wyborów: parlamentarnych (Saeima Elections), do parlamentu europejskiego oraz lokalnych (Central Election Commission); populacja według obywatelstwa i pochodzenia etnicznego (CSB 2020); studium wojny informacyjnej na Łotwie (Rislakki 2008); wyniki symulacji gry wojennej dotyczącej konfrontacji z FR na wschodniej flance NATO (RAND 2014); scenariusze prowadzenia wojny hybrydowej na terytorium państw bałtyckich (RAND 2019a); stosunek sił NATO-FR w regionie, opcje odstraszenia nuklearnego oraz koszty formowania wysuniętej obecności na terytorium państw bałtyckich (RAND 2019b); zmienne decyzyjne FR na wzmocnienie potencjału NATO w regionie (RAND 2017); ranking dyplomacji (LOWY 2019); charakterystyka Łotwy jako potencjalnego teatru działań wojennych (Petersen, Myers 2018); federalne prawo dotyczące polityki

wobec rodaków za granicą (Law 1999); ocena wpływu realizacji polityki wobec rodaków na Łotwie (Public Report 2017), (Muižnieks 2006, s. 119-130); przywiązanie do symboli narodowych, wiara w skuteczność obrony przez łotewskie siły zbrojne oraz gotowość do obrony tego państwa przez etnicznych Łotyszy i Rosjan i przedstawicieli innych narodów (Rodins 2005, s. 49-52), (Kolesovs 2019); infiltracja społeczeństwa przez służby specjalne FR (Public Report 2017), (SAB, 2017).

- Kulturowe: struktura własnościowa i odbiorcy przekazu za pomocą telewizji, radia i gazet, z uwzględnieniem pochodzenia (Rožukalne 2016), (Berzina 2018), (Rožukalne 2012); wykorzystanie mediów społecznościowych (Ozolina 2016, s. 128-134), (SKDS 2014); statystyki dotyczące dostępu do komputera i Internetu (CSB 2020); wykorzystanie mediów do celów politycznych, destabilizacji i propagandy (SAB 2017), (Public Report 2017), (Muižnieks 2006, 64-73); wskaźniki umiejętności językowych pochodzenia łotewskiego i rosyjskiego (Eurostat 2010), konflikty na tle językowym (Schmid 2008); nauka języka rosyjskiego na Łotwie (CSB 2019); rosyjskie wpływy kulturowe na Łotwie (Grigas 2012), (Ozolina 2016, s. 166-170); ewolucja systemu edukacji na Łotwie (Ozolina 2016, s. 145-160), (Cheskin 2013, s. 93-103), (OECD 2016).

Korzystano z powszechnie dostępnych danych statystycznych publikowanych przez: Eurostat (EUROSTAT), Central Statistical Bureau of Latvia (CSB), Bank Światowy (TWB) oraz World Integrated Trade Solution (WITS).

Tabela 2. Rangi porównywanych zmiennych według stopnia dominacji

Ranga instrumentu / dziedziny według kryterium	Opis dominacji kryterium A nad kryterium B
1	brak dominacji (równoważne)
3	umiarkowany
5	silny
7	bardzo silny
9	ekstremalny

Źródło: Trzaskalik 2008, s. 228

Następnie dokonano ewaluacji przedstawionych instrumentów (tab. 1) z wykorzystaniem skali dla metody AHP (Trzaskalik 2008) (tab. 2). Jak widać pominięto w niej parzyste wartości rangi, które stanowią wartości pośrednie.

Wyniki badań

Na podstawie analizy oraz przyjętej skali dominacji (tab. 2) nadano wartości instrumentom oddziaływania (tab. 1) oraz dokonano ich porównania parami (tab. 3).

Tabela 3. Nadanie wartości wag dla instrumentów wpływu według dziedzin

ECONOMIC DIMENSION (E)						POLITICAL DIMENSION (P)					CULTURAL DIMENSION (C)			
n = 5	E1	E2	E3	E4	E5	n = 4	P1	P2	P3	P4	n = 3	C1	C2	C3
E1	1,00	0,33	5,00	4,00	2,00	P1	1,00	0,50	3,00	3,00	C1	1	0,5	4
E2	3,00	1,00	7,00	5,00	4,00	P2	2,00	1,00	4,00	6,00	C2	2	1	5
E3	0,20	0,14	1,00	0,33	0,25	P3	0,33	0,25	1,00	3,00	C3	0,25	0,2	1
E4	0,25	0,20	2,00	1,00	0,25	P4	0,33	0,17	0,33	1,00	SUM	3,25	1,7	10
E5	0,50	0,25	4,00	4,00	1,00	SUM	3,67	1,92	8,33	13,00				
SUM	4,95	1,93	19,00	14,33	7,50									

Źródło: opracowanie własne

Otrzymane w ten sposób macierze (tab. 3) poddano normalizacji, dzieląc wielkości w poszczególnych wierszach przez wartość sumaryczną (żółty kolor). Następnie wyznaczono średnią dla każdego kryterium w wierszu. Otrzymane w ten sposób rezultaty stanowią wynikowe wagi poszczególnych instrumentów według badanej dziedziny (tab. 4).

Tabela 4. Wagi instrumentów oddziaływania według dziedzin

ECONOMIC DIMENSION (E)								POLITICAL DIMENSION (P)						CULTURAL DIMENSION (C)						
n = 5	E1	E2	E3	E4	E5	SUM	AVG	n = 4	P1	P2	P3	P4	SUM	AVG	n = 3	C1	C2	C3	SUM	AVG
E1	0,20	0,17	0,26	0,28	0,27	1,18	0,24	P1	0,27	0,26	0,36	0,23	1,12	0,28	C1	0,31	0,29	0,4	1,00	0,33
E2	0,61	0,52	0,37	0,35	0,53	2,38	0,48	P2	0,55	0,52	0,48	0,46	2,01	0,50	C2	0,61	0,59	0,5	1,70	0,57
E3	0,04	0,07	0,05	0,02	0,03	0,22	0,04	P3	0,09	0,13	0,12	0,23	0,57	0,14	C3	0,08	0,12	0,1	0,29	0,10
E4	0,05	0,10	0,11	0,07	0,03	0,36	0,07	P4	0,09	0,09	0,04	0,08	0,29	0,07						
E5	0,10	0,13	0,21	0,28	0,13	0,85	0,17													

Źródło: Opracowanie własne

Można zatem stwierdzić, że dla poszczególnych dziedzin otrzymano:

$$EI = 0,24 * E1 + 0,48 * E2 + 0,04 * E3 + 0,07 * E4 + 0,17 * E5$$

$$PI = 0,28 * P1 + 0,50 * P2 + 0,14 * P3 + 0,07 * P4$$

$$CI = 0,33 * C1 + 0,57 * C2 + 0,10 * C3$$

Analogicznie wyznaczono wagi dla zidentyfikowanych dziedzin (tab. 5).

Tabela 5. Wagi według dziedzin oddziaływania

n = 3	E	P	C	TOTAL IMPACT (TI)					
E	1	2	3	n = 3	E	P	C	SUM	AVG
P	0,5	1	2	E	0,55	0,57	0,50	1,62	0,54
C	0,33	0,5	1	P	0,27	0,29	0,33	0,89	0,30
SUMA	1,83	3,50	6,00	C	0,18	0,14	0,17	0,49	0,16

Źródło: Opracowanie własne

Z powyższego (tab. 5) wynika, że sumaryczny wpływ opisuje zależność:

$$TI = 0,54 * E + 0,30 * P + 0,16 * C$$

Oznacza to, że FR najsilniej może oddziaływać na Łotwę przez instrumenty ekonomiczne, a najistotniejszym instrumentem oddziaływania ekonomicznego jest zasilanie tego państwa w gaz. Ponadto najważniejszymi instrumentami oddziaływania w pozostałych dziedzinach są odpowiednio: potencjalne działania hybrydowe oraz wpływająca na pozostałe dwa instrumenty kulturowe powszechna umiejętność posługiwania się językiem rosyjskim na Łotwie.

Wnioski i rekomendacje do dalszych badań

Z przeprowadzonych badań wynika, że Federacja Rosyjska posiada dużą liczbę instrumentów oddziaływania na państwa bałtyckie, w tym Łotwę. Ponadto analizując przedsięwzięcia realizowane w tym państwie oraz wrogie działania w stosunku do państw traktowanych jako rosyjska strefa wpływu, można stwierdzić, że FR korzysta ze zidentyfikowanych instrumentów, realizując cele swojej polityki zagranicznej. Z powyższych przesłanek wynika, że pozytywnie zweryfikowano postawioną na wstępie hipotezę.

W standardowym podejściu, ocena ryzyka stanowi asumpt do formułowania strategii postępowania z ryzykiem. Można zatem przyjąć, że na podstawie dokonanej hierarchizacji zasadne byłoby:

- dywersyfikacja dostawców gazu, wzmacnianie zdolności przesyłania, zwiększanie możliwości magazynowania,
- zabieganie o wzmocnienie obecności militarnej na terenie Łotwy ze strony państw NATO, w tym zwłaszcza Stanów Zjednoczonych i Niemiec, a także przywrócenie powszechnej służby wojskowej,
- powiązanie statusu obywatelstwa z warunkiem odbycia służby wojskowej,
- finansowanie stypendiów na najlepsze uczelnie na świecie,
- promowanie wartości łotewskich oraz wzmacnianie wysiłków na rzecz mocniejszej asymilacji obywateli i rezydentów wyznających rosyjskie wartości,
- wzmocnienie służb kontrwywiadowczych oraz antykorupcyjnych.

Przedstawione badania można traktować jako wstęp do zaawansowanych badań nad sytuacją geopolityczną międzymorza, w warunkach rywalizacji Stanów Zjednoczonych, Federacji Rosyjskiej, Republiki Federalnej Niemiec (UE) oraz coraz bardziej widocznej w regionie Chińskiej Republiki Ludowej.

BIBLIOGRAFIA

- [1] BALMACEDA, M., 2008. Corruption, Intermediary Companies, and Energy Security: Lithuania's Lessons for Central and Eastern Europe. *Problems of Post-Communism* 55.
- [2] BERG, E., EHIN, P., (ed.), 2009. *Identity and Foreign Policy: Baltic-Russian Relations and European Integration*. Routledge.
- [3] BERZINA, I., 2008. Political Trust and Russian Media in Latvia. *Journal on Baltic Security*, 4(2), 2018.
- [4] BIAŁOSKÓRSKI, R., KICZMA, Ł., SUŁEK, M., 2019. *National Power Rankings of Countries 2019*. Warsaw: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, <http://prnet.org.pl/pl/publikacje> (dostęp: 20.10.2020).
- [5] BIKOV, A., BRUGE, I., SPRUDS, A., 2018. Russia's influence and presence in Latvia, *New Direction*.
- [6] Central Election Commission, <https://www.cvk.lv/en/elections/elections-in-latvia> (dostęp: 20.10.2020).
- [7] ČESNAKAS, G., JAKŠTAITĒ, G., 2016. Assessment of Political Vulnerabilities on Security of Energy Supply in the Baltic States. *Baltic Journal of Law & Politics* 9(1).
- [8] CHESKIN, A., 2013a. Identity, memory, temporality and discourse: the evolving discursive positions of Latvia's Russian-speakers. University of Glasgow.
- [9] CHESKIN, A., 2013b. Exploring Russian-Speaking Identity from Below: The Case of Latvia. *Journal of Baltic Studies*, 44(3).
- [10] CHESKIN, A., 2015. Identity and Integration of Russian Speakers in the Baltic States: A Framework for Analysis. *Ethnopolitics*, 14(1).
- [11] CHESKIN, A., KACHUYEVSKI, A., 2019. The Russian-Speaking Populations in the Post-Soviet Space: Language, Politics and Identity. *Europe-Asia Studies*, 71(1).
- [12] CHODAKIEWICZ, M., 2017. *Intermarium. The Land between the Black and Baltics Seas*. Routledge.
- [13] CONLEY, H. et al., 2016. *The Kremlin Playbook. Understanding Russian Influence in Central and Eastern Europe*. Center For Strategic & International Studies, Rowman & Littlefield.
- [14] CSB (**Central Statistical Bureau of Latvia**), <https://www.csb.gov.lv/en/statistics> (dostęp: 20.10.2020).
- [15] European Commission, 2013. *Member States' Energy Dependence: An Indicator-Based Assessment*, Directorate – General for Economic and Financial Affairs, European Commission.
- [16] Eurostat, 2010. More students study foreign languages in Europe but perceptions of skill levels differ significantly.
- [17] EUROSTAT, <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database> (dostęp: 20.10.2020).
- [18] GOLUBEVA, M., 2011. Different History, Different Citizenship? Competing Narratives and Diverging Civil Enculturation in Majority and Minority Schools in Estonia and Latvia. *Journal of Baltic Studies*, 41(3).
- [19] GRIGAS, A., 2012. *Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States*. Chatman House
- [20] GRIGAS, A., 2013. *The Politics of Energy and Memory Between The Baltic States and Russia*. Routledge.

-
- [21] HU, Z., GE, Y., 2014. The Geopolitical Energy Security Evaluation Method and a China Case Application Based on Politics of Scale. *Sustainability*, 6/2014.
- [22] ISO (2018). ISO 31000:2018 Risk management – Guidelines, Geneva, ISO.
- [23] KOLENOVS, A., 2019. Sense of belonging to Latvia in Latvian – and Russian-Speaking residents of Latvia. *Psihologija* Vol. 52(3).
- [24] KREUZER, M., ПЕТТАИ, V., 2003. Patterns of political instability: Affiliation patterns of politicians and voters in post-communist Estonia, Latvia, and Lithuania. *Studies in Comparative International Development*, Vol. 38 (2).
- [25] Latvijas Banka, 2019. Financial Stability Report 2019.
- [26] Law, 1999. О Государственной Политике Российской Федерации В Отношении Соотечественников За Рубежом, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/13875> (dostęp: 20.10.2020).
- [27] LE COQ, CH., PALTSEVA, E., 2009. Measuring the security of external energy supply in the European Union. *Energy Policy*, 2009/37.
- [28] LOWY, 2019. Global Diplomacy Index, Lowy Institute for International Policy.
- [29] MUIŽNIEKS, N., 2006. *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*. Latvijas Universitāte.
- [30] MUIŽNIEKS, N., 2011. *The Geopolitics of History in Latvian – Russian Relations*. Academic Press of the University of Latvia.
- [31] MUSTEATA, V., 2013. Quantifying the Security Risk of External Energy Supply in the European Union. *Metalurgia International*, vol. XVIII no. 1.
- [32] OECD, 2016. *Review of National Policies for Education*. Education in Latvia.
- [33] OZOLINA, Z., (ed.), 2016. *Societal Security: Inclusion-Exclusion Dilemma. A portrait of Russian-speaking community in Latvia*. Zinatne Publishers.
- [34] PETERSEN, P., MYERS, N., 2018. *Baltic Security Net Assessment*. The Potomac Foundation.
- [35] PRS (2014). *Political Risk Services Methodology*, PRS.
- [36] PRUSIN, A., 2010. *The Lands Between. Conflict in the East European Borderlands 1870-1992*. Oxford University Press.
- [37] Public Report, 2017. *On the activities of Latvian Security Police in 2017*. Latvian Security Police.
- [38] RAND (2014). *Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank*, RAND Corporation.
- [39] RAND (2017). *Assessing Russian Reactions to U.S. and NATO Posture Enhancements*, RAND Corporation.
- [40] RAND (2019a). *Deterring Russian Aggression in the Baltic States Through Resilience and Resistance*, RAND Corporation.
- [41] RAND (2019b). *Exploring the Role Nuclear Weapons Could Play in Deterring Russian Threats to the Baltic States*, RAND Corporation.
- [42] RISLAKKI, J., (2008). *The Case for Latvia. Disinformation Campaigns Against a Small Nation*, Rodopi B.V.
- [43] RODINS, M., (2005). *National Identity and Democratic Integration in Latvia in the Middle of the 90s*, Latvijas Universitātes Raksti,
- [44] ROŽUKALNE, A., (2012). *Media Ownership Trends in Latvia: Political Parallelism and Concentration, Media transformations*, vol. 6, 2012.
- [45] ROŽUKALNE, A., (2016). *All the Necessary Information is Provided by Russia's Channels'. Russian-language Radio and TV in Latvia: Audiences and Content*, *Baltic Screen Media Review* 2016/4.

- [46] SAB (2017). Annual Public Report 2017, The Constitution Protection Bureau.
- [47] SCHMID, C., (2008). Ethnicity and language tensions in Latvia, *Language Policy*, vol. 7.
- [48] SHENTOV, O., STEFANOV, R., VLADIMIROV, M. (ed.), (2019). *The Russian Economic Grip on Central and Eastern Europe*, Routledge.
- [49] SKDS (2014). Piederības sajūta Latvijai. Mazākumtautību Latvijas iedzīvotāju aptauja. SKDS.
- [50] THB (The World Bank). <https://data.worldbank.org> (dostęp: 20.10.2020).
- [51] TRZASKALIK, T., (2008). *Wprowadzenie do badań operacyjnych z komputerem*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- [52] WITS (World Integrated Trade Solution), <https://wits.worldbank.org/Default.aspx?lang=en> (dostęp: 20.10.2020).